

Taki był Zelów 1957-2022

Wystawa fotografii

Galeria Collage Domu Kultury w Zelowie

styczeń-luty 2022

Opracował: Andrzej Dębkowski

65 lat
miasta
ZELOWA

Taki był Zelów - 1957-2022

Wystawa
fotografii

styczeń - luty 2022

Dom Kultury w Żelowie
ul. Kościuszki 74

Zelów – miasto niezwykle

Świadomość narodowa, czyli świadomość przynależności do wspólnoty, jest podstawą narodu. Budzi się ona w zależności od sytuacji, na którą mogą mieć wpływ następujące czynniki: język, historia i tradycja. Naród, który nie zna swojej historii jest narodem martwym. Mówiąc o narodzie, należy wymienić przede wszystkim język. Jest to umowny zasób wyrazów, zwrotów używanych w celu porozumiewania się. Używany przez członków jednego narodu staje się językiem narodowym. Jest tu jednak pewna zależność: język narodowy nie może istnieć bez narodu, jednak naród może istnieć bez języka narodowego. Takie zależności istniały w Żelowie w przeszłości i istnieją także dzisiaj. Daje to nam – mieszkańcom – poczucie unikatowej odrębności na skalę kraju.

Zdjęcia zgromadzone na tej wystawie to historia życia naszych rodziców, naszych dziadków, pradziadków, to historia kultur i tradycji Żelowa i okolic. To wielkie bogactwo, duchowe i kulturowe dziedzictwo, które winniśmy zachować i pielęgnować, z niego czerpać wartości i przekazywać je nie tylko dzieciom we własnej rodzinie, lecz również w środowisku, w którym przyszło nam mieszkać i żyć.

Mamy świadomość, że jest to zaledwie wycinek tego, czym dysponujemy i czym dysponują w swoich domach mieszkańcy Żelowa. Wierzmy, że ta wystawa stanie się początkiem tworzenia pamięci o naszej małej Ojczyźnie, a w niedalekiej przyszłości zaowocuje utworzeniem muzeum naszego miasta.

Wieśka chałupa

Zelów pierwotnie nosił nazwę Szelyów, a następnie Żeliów. Pierwszy zapis historyczny dotyczący Zelowa pochodzi z 1402 roku. W średniowieczu, na omawianym obszarze, ludność wiejska utrzymywała się głównie z uprawy roli i hodowli zwierząt. Od XVI wieku w tych okolicach przeważały drobne majątki szlacheckie, cząstkowe lub jednowioskowe. Zelów w tym

okresie był wsią szlachecką w województwie sieradzkim i należał do parafii Buczek. Jedną z pierwszych wzmianek historycznych dotyczących Zelowa, autorstwa Jana Łaskiego podaje, że: [...] na początku XVI wieku były tu same łany i kmiecie, dające dziesięcinę snopowu kościołowi w Buczku, a za konopne po 2 grosze z łanu («Liber beneficiorum», t. I-II, Gniezno 1880). W połowie XVI wieku w Zelowie mieszkało 19 osadników, a we wsi znajdowała się karczma. W 1553 roku Zelów padł ofiarą wielkiego pożaru, który zniszczył go do tego stopnia, że został zwolniony z wszelkich powinności. W XVII wieku Zelów także dotkliwie odczuł działania wojenne: W końcu czerwca 1657 roku przez okoliczne tereny przeszły wojska szwedzkiego sojusznika księcia siedmiogrodzkiego Rakoczego, złożone w znacznej części z zaciągniętych na jego żołd awanturników różnej narodowości, które w wyjątkowo okrutny i bezwzględny sposób paliły napotykaną po drodze osadę, rabowały, a niekiedy nawet i mordowały ludność (Jacek Jadwiszczak, «Społeczeństwo Zelowa w XIX i na początku XX w.»).

Wieśka chałupa pod Zelowem

W latach siedemdziesiątych XVIII wieku wizerunek społeczno-ekonomiczny Zelowa nie przedstawiał się nienajlepiej, znajdował się w nim tu mały drewniany dworek, podobnie zaniedbany, jak i pozostałe budynki majątku, tj. 2 stodoły, obora, kurniki z chlewami i stajnią wraz z wozownią. [...] Na rzecz dworu pracowali poddani ze wsi Zelów, liczącej wtedy 20 rodzin («Zarys dziejów Zelowa»). Tę małą osadę zamieszkiwali kmiecie, zagrodnicy, komornicy oraz kowal i stelmach.

cy, komornicy oraz kowal i stelmach.

Byli oni zobowiązani do różnych świadczeń na rzecz pana. Kmiecie byli zmuszani do odbywania pięciodniowej pańszczyzny oraz dostarczania do dworu *każdy po 10 kur, pieniądze na czynsz każdy po złotych polskich 10 oraz po korcu żyta, korcu owsa starej miary*. Natomiast komornicy, stelmach i kowal mieli obowiązek stawiać się we dworze w porze żniw w celu wykonywania powierzonych im robót. W tym czasie na ziemiach dzisiejszego Zelowa uprawiano żyto, owies, w mniejszych ilościach jęczmień, pszenicę jarą, tatarkę i groch. Natomiast w ogródku warzywnym należącym do dworu uprawiano cebulę, pietruszkę, kapustę, marchew i konopie. Łąki wykorzystywano do hodowli owiec. Właściciele osady dorabiali również propinacją.

Na początku XIX stulecia Zelów wchodził w skład zaboru pruskiego. Pod koniec 1802 roku jego ówczesny właściciel Józef Świdziński sprzedał Zelów osadnikom czeskim przybyłym ze Śląska i Wielkopolski. Stało się to za sprawą Aleksandra de Korwin Petrozelina, który podróżował po Polsce i przybył w okolice Kępna. W Czerminie zetknął się on z Czechami i udzielił im informacji o możliwości przeniesienia się do Zelowa. Osadnicy czescy, którzy byli chłopami, mogli zakupić m.in. majątek Zelów dzięki polityce rządu pruskiego, polegającej na wynaradawianiu ziem polskich głównie za panowania Fryderyka II. Proces kolonizacyjny wznowiono za panowania Fryderyka Wilhelma III (1797-1840). Osadnikom gwarantowano swobody wyznaniowe oraz zwalniano ich wraz z synami ze służby wojskowej.

Dom kolonistów czeskich w Zelowie

Koloniści czescy, by móc zakupić majątek Zelów, potrzebowali pośrednika ze stanu szlacheckiego. W tym celu 15 listopada 1802 roku przedstawiciel Braci Czeskich Wacław Pytliczek spotkał się z Aleksandrem Petrozelinem, który później musiał jeździć w sprawie Zelowa do Kalisza, a nawet do samego Berlina i starać się o poparcie

współwyznawcy (późniejszego senatora Królestwa Kongresowego) Bronikowskiego. Przyszli właściciele Zelowa mieli być osadzeni jako wolni osadnicy z zastrzeżoną swobodą wyznania, prawem nie przyjmowania między siebie innowierców, a także mieli możliwość egzekwowania zakazu stawiania figur i krzyży w granicach swych posiadłości.

Umowę z 20 listopada 1802 roku podpisali czermianie: Jan Matys, dwóch Maciejów Matysów, Marcin Korzynek, Wacław Pytliczek, dwóch Janów Jelinków, Jan Polaczek, Jerzy Nauman, Jan Słama, Fryderyk Prowaznik, a jako świadkowie: Marcin Buresz i Karol Nemeček. Akt kupna sporządzony 21 grudnia i uwierzytelniony w sądzie w Łasku 23 grudnia 1802 roku stanowi: *Ur. Świdziński dobra swe wieś Zelów w Powiecie Szadkowskim, Województwie Sieradzkim sytuowane ze wszystkimi przynależnościami, gruntami, Lasami, Łakami, Budynkami tak dworskimi jak i Wiejskimi Przywilejami y Prawami, jakie tylko do tej Wsi były i Są Prawem Dziedzictwa sprzedaie Ur. Petrozeliniemu i jego kompanii [...] za Summę dobrowolnie umówioną Talarów Pruskich [...] 25 666 2/3 czyli złotych Polskich sto pięćdziesiąt cztery tysiące [...] Umowę ze strony osadników czeskich podpisali: Jan Pospiszył, Jan Polaczek, Jan Jersak, Jan Matejka oraz Aleksander de Korwin Petrozelin.*

Stary dom w Zelowie. Lata 50. XIX wieku

czyńskich Rosjan.

Dom u zbiegu ulic Świerkiewicza i Wolności

dopodobnie zelowianie znaleźli się w oddziale Marcina Urbańskiego zorganizowanym we wsi Brodnia, leżącym między Zelowem a Łaskiem. Oddział ten stoczył kilka zwycięskich bitew i potyczek z wojskami rosyjskimi.

Okres adaptacji czeskich kolonistów nie należał do łatwych. Gdy Czesi przybyli do Zelowa, tereny te należały do zaboru pruskiego. Jednakże był to już okres wielkich podbojów cesarza Francuzów, Napoleona Bonaparte. Zmuszano ich więc do budowy drogi i mostów tzw. traktu napoleońskiego, biegnącego na południe od osady. Nic więc dziwnego, że po klęsce Francji Czesi przyjaźnie odnosili się do zwy-

W roku 1830 w Królestwie wybuchło powstanie listopadowe. Miało ono w Zelowie swoich zwolenników. Jednym z nich był ks. Jan Mozes, który kierował zbozem kościoła ewangelicko-reformowanego w Zelowie od 1830 do 1871 roku. Powstanie styczniowe, które wybuchło 22 stycznia 1863 roku miało dużo większy oddźwięk w Zelowie niż zryw listopadowy. Najpraw-

W miarę rozwoju przemysłu włókienniczego w okręgu łódzkim narastał wyzysk m.in. tkaczy-chałupników w Zelowie. W najgorszej sytuacji byli tkacze bezrolni, gdyż nie posiadali innego źródła utrzymania. W 1905 roku zelowscy tkacze zrzeszyli się we własnym cechu. W imieniu tkaczy-rzemieślników odpowiednie pozwolenie władz starali się uzyskać: Józef Swoboda, Jan Czap, Jan i Paweł Smolny, Wilhelm i Jan Faflakowie oraz Jan Reinsz. W tym samym czasie w Zelowie powstała pierwsza komórka SDKPiL, której propagatorami byli: Franciszek Kowalski, Antoni Stanicki, Ignacy Zelmozer, Antoni Sopori i Teofil Nemeček. Niebawem Zelów stał się centrum działalności SDKPiL w powiecie łaskim. Nastroje rewolucyjne dotarły również i do Zelowa. 1 czerwca 1905 roku chałupnicy zelowscy zapowiedzieli strajk i domagali się podwyższenia płacy zarobkowej. W wyniku braku porozumienia doszło do strajku, w którym brało udział około 500 tkaczy. Rewolucyjne wystąpienia trwały jeszcze cały rok 1906, a następnie w latach 1912-13.

Szpital Choroób Zakatnych

zelowskich ludność podjęła działalność niepodległościową. Jej inspiratorem był ks. Stanisław Rutkiewicz z Buczku. Powstała Polska Organizacja Wojskowa jako sekcja POW z Łasku, która czynnie rozbrajała Niemców w 1918 roku.

Pomnik T. Kalciński w okresie międzywojennym

publiczne. Rozwijała się oświata, kultura i sport.

Po wybuchu I wojny światowej ziemie guberni piotrkowskiej obsadzone były przez siły rosyjskie. Przypuszczalnie w rękach niemieckich znalazł się wtedy Zelów. Od 1 do 5 grudnia 1914 roku na północ od Zelowa trwały liczne walki, zaś w samym Zelowie doszło do starcia sił niemieckich z oddziałem kozaków.

Pod koniec wojny na ziemiach zelowskich ludność podjęła działalność niepodległościową. Jej inspiratorem był ks. Stanisław Rutkiewicz z Buczku. Powstała Polska Organizacja Wojskowa jako sekcja POW z Łasku, która czynnie rozbrajała Niemców w 1918 roku.

Okres międzywojenny to przede wszystkim znaczny rozwój zakładów włókienniczych. Na terenie Zelowa funkcjonowało kilka dużych zakładów przemysłowych i kilkanaście mniejszych tkalni, głównie czeskich i żydowskich. Łącznie było w nich zatrudnionych około 1000 osób. Dobrze rozwijał się handel, rzemiosło i usługi. Powstawały kolejne instytucje i urzędy

Wrzesień 1939 roku odbił swe piętno w Zelowie podobnie, jak w całym kraju. II Wojna Światowa dotarła do Zelowa 6.09. 1939 roku wkroczeniem Wehrmachtu owacyjnie witanego przez miejscowych Niemców. W październiku 1939 roku utworzony został Wartheland jako kolejna prowincja Rzeszy Niemieckiej. Zelów znalazł się w granicach III Rzeszy. Jednym z pierwszych przedsięwzięć nowej władzy jest zburzenie i rozbiórka pomnika Tadeusza Kościuszki. Ludność żydowską zamknięto w niewielkim getcie, które ostatecznie zlikwidowano w 1942 roku. W 1943 roku nazwę zmieniono na Sellau über Lask. Stacjonowały tu oddziały niemieckiej policji porządkowej w budynku przy Laskerstraße 16. Wszystkie zakłady przemysłowe i obiekty użyteczności publicznej zostały objęte Zarządem Komisarzycznym (Treuhandamt). Jednostka Wehrmachtu stacjonowała na terenie obecnych lasów zelowskich w drewnianych barakach koszar. Sołtysiem (Gemeindevorsteher) został miejscowy Niemiec Rudolf Lange. Powołano do istnienia oddziały SA i Allgemeine SS przy miejscowej organizacji NSDAP, której lokalnym przewodniczącym był Ortsgruppenleiter Ferdinand Kratochwill pochodzący z Austrii. Zmieniono nazwy ulic na niemieckie, szkoły tylko dla Niemców i Czechów, których uznano za tzw. poddanych Rzeszy. Liczne prześladowania, aresztowania i wywózki do obozów pracy oraz do obozów koncentracyjnych dotyczyły miejscową ludność. W parku miejskim (dziś Romualda Traugutta) dokonano egzekucji dziesięciu Żydów. Spod okupacji niemieckiej Zelów został wyzwolony 17 stycznia 1945 roku.

Budynek dawnego Urzędu Miasta w centrum Zelowa

19 stycznia 1945 roku Oddziały Armii Czerwonej po drobnych utarczkach z wycofującymi się Niemcami zajmują Zelów. Zmienia się struktura narodowościowa miejscowej ludności. Mienie żydowskie oraz ponemieckie zajmują Polacy. Powstaje Milicja Obywatelska i tworzą się struktury PPR, Stronnictwa Demokratycznego i innych mniejszych organizacji politycznych. Miejscowi komuniści obejmują powoli wszystkie ważniejsze urzędy i kierownictwo obiektami publicznymi.

W 1946 roku po wejściu w życie ustawy o reformie rolnej i nacjonalizacji przemysłu powstają Zelowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego jako Przedsiębiorstwo Państwowe Wyodrębnione. 7 X 1954 roku Zelów zostaje podniesiony do rangi osiedla, a 28 stycznia 1957 roku uzyskuje Prawa Miejskie.

● styczeń - luty 2022

INFORMATOR
DOMU KULTURY W ZELOWIE

ul. Kościuszki 74 97-425 ZELÓW
tel. 44 6341098 e-mail: dkzelow@wp.pl

www.domkultury-zelow.pl

Pałacyk Jersaka – widok z roku 2010

Pałacyk Jersaka – lata 50. XX wieku

Plac Dąbrowskiego – lata 60. XX wieku

Gospoda Ludowa na Placu Dąbrowskiego – lata 50. XX wieku

Kino Lotos – lata 70. XX wieku

Cegielnia przy obecnej ulicy Wysockiego – lata 60. XX wieku

Dom Towarowy (obecnie Polo Market) – lata 70./80./ XX wieku

Dom Kultury w Zelowie – lata 80. XX wieku

Plac Dąbrowskiego – próba wejścia do autobusu – lata 70. XX wieku

Zakład Usługowy „Zelowianka” przy ulicy Sienkiewicza – lata 70. XX wieku

ZZPB „FANAR” Oddział Centrala – lata 70. XX wieku

ZZPB „FANAR” Zakład STB – lata 90. XX wieku

Stara plebania i budowa nowego Domu Zborowego Parafii ewangelicko-reformowanej – 1991

Prezydent Czech Vaclav Havel w małżonką na Placu Dąbrowskiego – marzec 1998

ZZPB „FANAR” tkalnia krosien beczółenkowych w zakładzie STB – lata 80. XX wieku

Zakład Metalowy „ZELMET” (obecnie Fundacja Rozwoju Gminy Zelów) – lata 70./80. XX wieku

Plac Dąbrowskiego – lata 70. XX wieku

Budowa Biedronki pod byłej restauracji ZACISZE – 1998

Cegielnia przy ulicy Cegielnianej – lata 2000

Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” – lata 70. XX wieku

Odśtonięcie pomnika Tadeusza Kościuszki
na Placu Dąbrowskiego – 22 lipca 1969 roku

Sklep z zabawkami przy ulicy Sienkiewicza –
lata 70. XX wieku

Sklep Państwa Tosików na Placu Dąbrowskiego –
lata 70. XX wieku

Dom Kultury w Zelowie – lata 70. XX wieku

© Dom Kultury w Żelowie

© Fotografie pochodzą z prywatnego archiwum Andrzeja Dębrowskiego